

אורה של חברון

א. קניין וקבר

"שלשה מקומות אין אומות העולם יכולים להונות את ישראל ולומר גזולים הן בידכם" (בראשית רבה עט). הראשון בהם — מערת המכפלה, הקניין היהודי הראשון בארץ ישראל. לא אברהם לבדו קנה את מערת המכפלה, אלא גרעינו ומרכזו של עם ישראל כולו. ולא רק את מערת המכפלה קנה. "תא חזי: ירושלים וכל ארעא ישראל אתכפל תחתה" (וזהר חיי שרה דף קכח, ב). בקניין מערת המכפלה נקנתה ארץ ישראל כולה, שהתקפלה — התכפלה תחתה, ונקנתה על ידה לאברהם, ועל ידו — לעם ישראל — לנצח.

"ואע"פ שישאל בכניסתן לארץ לקחו רובה לפי חרב, מצינו שלושה מקומות שהיו מעולים מכל שאר המקומות, אשר באו לידם ע"י קנין כסף" (רבנו בחיי, חיי שרה כג, ב). ומסביר ר' צדוק הכהן מלובלין (פרי-צדיק, וישלח ט) — "והיינו שלקבע מקום קדושה צריך להיות בכסף ובמחיר" — בהשתדלות ופעולת האדם, בקניין ברור למעלה מספקות וערעורים, לקבוע את הקדושה במקומה.

והתורה חונרת ומדגישה, והקניין מוחלט: "ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא, השדה והמערה אשר בו, וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבולו סביב — לאברהם למקנה, לעיני בני חת, בכל באי שער עירו". (בראשית כג). ומכאן נלמד — "המוכר את השדה צריך שיכתוב סמניה" (בראשית רבה נח) — לשון מדוייקת ונחרצה. "ויקם שדה עפרון — בכסף, ובשטר, בעדים ובחוקה" (מדרש הבאור שם). בקניין כפול ומכופל נקנתה מערת המכפלה, בקניין מרובע נקנתה קרית-ארבע — "שלא יוכלו אומות העולם להונות את ישראל".

ומקניין ראשוני ומוחלט זה, נלמדים כל קנייני קרקעות: "מכאן אמרו: קרקעות נקנות בכסף, ובשטר, ובחוקה — באחת מכל אלו" (מדרש לקח טוב שם). ולא רק קרקעות. אף קנייני נישואין, ההתקשרות הנעלה שבין איש לאשתו — נלמד מכאן: "האשה נקנית בכסף. מגלן? גמר 'קיתה' — 'קיתה' משה עפרון" (קידושין דף ב).

אך אין די בקניין כסף. גם בחוקה נקנתה, בהתערות ממשית באדמה. "ויקם השדה במה עמדה בידו? בחוקה. הקונה שדה בכסף — עדיין מוכר יכול לחזור בו. הקונה בשטר — עדיין מוכר יכול לחזור בו. קונה בחוקה — אינו יכול לחזור בו. הא למדת שחוקה גדולה מכולם" (מדרש הגדול שם). קבר — הוא הבסיס והוא הסימן לישוב:

"בני, סימן זה יהא בידך אם ראית בית קברות לפניך — דע כי המדינה קרובה לך" (שוחר טוב תהלים כ).

"ולזה תועיל לגמור הקניה ביד אברהם, באמצעות החזקה שהוחזק בה במה שקבר את שרה" (אור החיים שם). ואז, אחרי הקבורה, נאמר — "ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחוזת קבר מאת בני חת" (בראשית כג).

על הפסוק "וידבר אל בני חת לאמר" (שם), אומר אור החיים הקדוש: "לצד שהוא שואל 'תנו לי אחוזת קבר עמכם' וכו', שנראה מדבריו שמתרצה הוא בכל מקום שיתנו לו, לזה אמר הכתוב 'לאמר'. פירוש — לא זה הוא תכלית הדיבור, אלא הכנה לאמר מבוקשו, כי הוא זה שדה עפרון. עוד ירצה לתת טעם למה הוצרך אברהם לדבר אל בני חת וגם להאריך כל האמור בענין. וכי מי שהוא צריך לקנות אחוזת קבר, או שדה אחד לחרשו או לנטעו, יהיה צריך להרעים תבל ויושביה? לזה גמר אומר 'לאמר'. פירוש — לא לצורך ארבע אמות קרקע לקבר שרה הוצרך לדבר ליושבי הארץ, אלא לאמר האמור בענין שקנה מערת המכפלה אשר אין ערוך אליה, ולכן הוצרך לדבר לכולן ולכל ההמצאות, כדי שיועיל קנייתו לפי הדין".

מדוע בחר אברהם במערת המכפלה, ומה ראה בה 'אשר אין ערוך אליה'?

ב. פתחא דגן עדין

מערת המכפלה וחברון לא נתקדשו רק עם קבורת שרה והאבות אחריה. מהמדרשים ומהאגדות, בנגלות וברזון, עולים לעינינו יסודותיה של חברון, ועד לפני בריאת העולם הם מגיעים, 'בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל'.

"רבי קסמא אומר: מערת המכפלה — סמוך לפתח גן עדין. בשעה שמתה חוה בא אדם לקברה שם, ושם הריח מריחות גן עדן, באותו הריח שהיה שם, רצה לחצב יותר, יצתה בת קול ואמרה — דיין. באותה שעה עמד, ולא חצב יותר, ושם נקבר" (זוהר חדש רות דף צו).

"מה עבד אדם, עבד מערתא חדא, ואתטמר בה הוא ואתתיה. מנא ידע? אלא חמא (= ראה) חד נהורא דקיק עולה באותו מקום, שיוצא מגן עדן, ורצה אותו לקיברו. ותמן הוא אתר, סמוך לשער דגנתא דעדן" (זוהר בראשית דף נו).

'ריח גן עדן, ו'נהורא דקיק, ציינו לאדם את מקומה של מערת המכפלה. שם קבר את חוה, ושם נקבר הוא עצמו': "חס עליו הקב"ה, וגנז אותו בשעה שמת — סמוך לגן עדן" (זוהר בראשית דף נו). "אמר רב רחומא: הקב"ה נתעסק בו כשנוצר, ונתעסק בו כשמת" (זוהר חדש רות). ומכאן מביא המדרש: "מכפלה — אמר ר' אבהו: שכפף הקב"ה קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה" (בראשית רבה נח).

ג. עדין הקדושה

נשמת האדם, חלק אלוה ממעל, ואליו תשאף, להתחבר ולהתאחד עם שרשה. המקרא: "וזרח השמש ובא השמש, ואל מקומו שואף זורח הוא שם" (קהלת א) — נאמר על

נשמת האדם, הזורחת ומאירה בו, וכשבא השמש — שואפת אל מקומה. (זהר ויקרא דף נג). אך לא תוכל הנשמה להתחבר מיד עם מקורה. המגע הגופני, החומרי, מעיב על זהרה. עליה להתעלות ולהתעדר, עילוי אחר עילוי, עידון אחר עידון, להשיג מעלתה האלקית. ולזאת — עוברת הנשמה לגן עדן הארץ, גן העדן התחתון. 'גן' — מקום צמחיה גדול, עליה. "ונבהר יוצא מעדן להשקות את הגן", שם יונקות הנשמות מהעדן האלקי, "צדיק כתר יפרח, כארו בלבנון ישגה, שתולים בבית ה', בחצרות אלקינו 'פריחו".

"בגנתא דעדן לתתא, תמן יתבין כל חד וחד, כל ההוא זמנא דאצטריכא נשמתא למוותב תמן — ואתעדנת תמן כל ההוא זמנא דאצטריכת, עד דמטו זמנא לסלקא לאתר עלאה, כמה דאצטריך" (זוהר לך לך דף לת, ב). ומסביר 'מקדש מלך' ¹ (שם): "נשמות הללו עדיין לא הזדככו לעלות לגן עדן של מעלה, שהוא מקומם האמיתי, ואחר שיוזככו בגן עדן של מטה — אז עולים למקומם האמיתי, בגן עדן העליון".

והרמ"ק ² בספר 'שעור קומה' (ל"ה) כתב: "אחר פטירת הנשמה הזאת מן היוף — היא הויה דקה, רוחנית. אמנם, מפני חברתה עם החומר היא כבדה, ולא תוכל לעלות, אלא תסתלק בהדרגה, ... אם טהורה היא — מקבלים אותה מג"ע של מטה ... משם עולה מהיכל אל היכל עד ג"ע של מעלה. ושכינה מתנהרת כנגד הנשמה, ומתעוררת זוהר עליה, אז תתדבק הנשמה ההוא בנועם ה' — היינו הארת האיין-סוף, ותאיר הנשמה ותשיג השגת אור העליון".

"ויטע ה' אלקים גן בעדן מקדם" — זהו העדן העליון, עדן הקדושה. ומערת המכפלה — היא פתח גן עדן, דרכה מתקשרת הנשמה למקום עידונה. "הנשמה עולה למקומה, עאלת למערתא דכפלתא, עולה למקום שעולה, עד שמגיעה לגן עדן, ופוגשת בכרובים ולהט החרב אשר בגן עדן. אם זכאית היא להכנס — תכנס" (זוהר ויחי דף ריט). "כאשר הרוח יוצא מעולם הזה, ונכנס בתוך המערה של אדם הראשון והאבות, הם נותנים לו שם מכתב לסימן. והולך אל גן העדן. כשהוא קרב שם, פוגש הכרובים ולהט החרב המתהפכת. אם זוכה — פותחים לו הפתח ונכנס" (זוהר לך לך דף פב).

פיצד יהיה מקום גשמי, שדה ומערה, פתח גן עדן, מקום עידון הנשמות?

כותב הרמ"ק בספרו 'אור יקר' ³: "רבות חשבו, היות חלק נודע בעולם גן עדן של מטה, ויהיה המקום ההוא בחציו של עולם או שלישו. אבל אין כך כוונתנו, אלא — כל מציאות העולם, בכל חלקיו, יש לו בחינה דקה, והוא גן עדן ממש, שהוא רוחנית לעולם הגשמי שאנו בו. אבל הרוחני הזה דבק בגשמי הזה, שסוף דקות הגשמי — תחילת הרוחני, ודבקותם יחד הוא סוד גן עדן, הנמצא אל צד אחד שבעולם, ואמנם מתפשט על המציאות כולו. והיינו — שיש לו פתח אחד בחברון, ומשם דרך כניסת הנשמות שם, ולא יכנסו במחילת עפר ח"ו, אלא דרך נודע בסוד הזדככות".

1 פירוש על ספר הזוהר לר' שלום בונגלו, תלמיד ר' חיים ויטאל, אמסטרדם תק"ת.

2 ר' משה קורדובירו, מקובל בן צפת, בן דורו של האר"י הקדוש.

3 פירוש על הזוהר, בראשית שער ה סימן א.

ובספר 'אור החמה' ⁴ מביא עוד בשם הרמ"ק (על זוהר בראשית דף קכו, ב) :
"ואתפתח ליה חד פתחא דעדן תמן — אין הכוונה שיהיה ג"ע תחת קרקע העולם,
ח"ו להאמין זה. אמנם יראה, שדרך אותו הגשמי אשר במערה יזדכך מעט מעט עד
שידבק ברוחני, ונמצא דבקות הרוחני בגשמי שם".

ובספר 'חסד לאברהם' (מעין המישי נהר מד) מובא : — "ועם היות שיחסו אל הגן
מקום, והיינו לצד מזרח דכתיב 'גן בעדן מקדם', אינו מושג כלל אלא אל נשמות
הצדיקים. והגן מכון נגד כל העולם כולו, ויש בו צד מתקרב אל העולם הזה — ושם
בחינתו — הדבק הגוף עם הנפש, ומשם יסתעף על פני כל העולם כולו ואפילו כנגד
ישובנו זה. והפתח שדרך בו נכנסות הנשמות — הוא דרך מערת המכפלה, — ולא
שיהא הגן במערה תחת הקרקע — אלא שמשם יכנסו הגשמי אל הרוחני".

והאלשיך הקדוש, בפרשת חיי שרה, כתב : "כי תקרא חברון — על התחברות של
המערה ההיא עם העולם העליון כנודע אצלנו, כי היא כניסה לגן עדן הארץ".

וזהי מהות מערת המכפלה, פתח גן עדן — מקום התעדינות הנשמות ; חברון —
חיבור הרוחני בגשמי. וזהי מציאות עובדתית מוחלטת, שנקבעה על ידי בורא הכל
ומקור הכל, 'מקדם' — לפני בריאת העולם (פסחים דף נד), כדברי הרמ"ק בספרו
'פרדס רימונים' ערך 'גן' : "לכל אשר יהיה חפץ רצון המאציל להאציל שם — הכל
בא אל הגן התחתון". שם הוא רצון המאציל להאציל. וכך קשורה חברון עם 'היסוד
הבלימי' של 'תולה ארץ על בלימה' ⁵, קשורה עם העדן האלקי העליון של לפני בריאת
ה'עולם' — ה'מעלים' ומסווה את קישור הרוח בחומר.

וממרן הנזיר זצ"ל למדנו : "עדן — משמעו עדינות ועדן, תענוג עליון (וגם בלשון
מעלה, מעדנות — קישור הנשמות). הקדושה, זו של המחשבה העליונה ממקור הקודש,
שהיא החכמה — היא מלאה עדן. החכמה, ותענוג עליון ושמחה, ואהבה המעדן כל.
עצם החיים הולך ומתעדן, ושמחת החיים הפנימית מתעלה" (מתוך שיעור באורות -
הקודש, הקודש הכללי, ז).

וכך מתגלה המערה, מתגלה גן העדן לאלו המבינים את סודו — דוקא ב'נהורא
דקיק', וב'רית שדה אשר ברכו ה'. אור ורית, נקלטים בחושינו הגשמיים, אך עצמם
— מציאות רוחנית דקה, הם על גבול החמרי והרוחני, חיבור הרוחני בגשמי.
וזהי 'המכפלה' — עולם כפול, עולם של מעלה — ועולם של מטה, המחוברים
ומאוגדים בחברון. בדברי אברהם לעפרון נקראת המערה 'מערת המכפלה', והתורה
קוראת לה — 'מערת שדה המכפלה'. המערה עצמה, אמנם — כפולה, 'מערה לפנים
ממערה' (ערובין דף נג), אך 'המכפלה' אינה מציינת רק את צורתה, אלא את מהותה
הפנימית. 'ואברהם ידע, וכשאמר לבני חת — כסי מיליה, ואמר ויתן לי את מערת
המכפלה' — על שום דאיהי מערתא כפלתא, ואורייתא — לא קרי לה אלא 'מערת שדה
המכפלה' — כדקא יאות. וקב"ה עבד כולא לאשתכחא האי עלמא כגוונא דלעילא,

4 ביאור על ספר הזוהר, חלק מספר בשם 'קרית ארבע', נכתב בחברון בשנת שיע"ח על ידי
ר' אברהם אזולאי, מחבר 'חסד לאברהם'.

5 עיין בספר 'חזון הגאולה' לראי"ה קוק זצ"ל, במאמר 'עיר האבות'.

ולאתדבקא דא בדא למהוי יקרא לעילא ותתא" (זוהר חיי שרה). וחברון, מהותה הפנימית החיבורית, מורה לנו דרך. האבות, שכללו את עם ישראל כולו, שגרו בחברון ונקברו במערת המכפלה — קבעו את מציאות 'חברון', גן עדן הארץ, המעדנת ומעלה, מחברת ומאחדת עולמים של קודש עם עולמים של חול — בבנים.

"החפץ לרומם את הכלל, את האומה כולה, את כל העולם, את כל ההויה, את הנשמות כולן, את כל החושים, הנטיות, לאחד את כל העולמים, לנצח את המות, להעשיר את חיי החיים ממרומי מקוריותם, כל החפצים ההם וכל מה שלמעלה מהם, בלא פרוד וקצוץ — קבועים בנשמת הכלל, בצורת כנסת ישראל, בדמות דיוקנו של יעקב" (אורות הקודש). עולמנו איננו גשמי, חילוני, שפל. הוא מחובר ומאוחד עם העדן העליון, יונק ממנו ומלא באורו, חומר מחובר ומאוחד עם רוח ונשמה. זוהי משמעותה של חברון — שמחברת את כל הדורות, דרך האבות, דרך אדם הראשון — אל האינסוף האלקי.

וכך יובן מאמר חז"ל (זוהר חיי שרה): "ויקם השדה והמערה אשר בו — קימה ממש הוה ליה, מה דלא הוה ליה עד השתא — שקם והתעלה לפני אברהם. כי עד עתה לא נראה שם כלום, והשתא — מה דהוה טמיר — קם והתעלה, וקם הכל כמשפטו". מערת המכפלה, חברון — משמעותה חיבור, אחדות. אך "העולם הגויי ככה הוא, מורכב, מחולק, אין אחדות לגוף עם הנשמה, אין חיבור והתמזגות פנימית לרוחניות העולם וגשמותו, אין קשר פנימי בין המעשים ורחשי הנפש". (אורות, ישראל ותחייתו, ה). ולכן, כשבא השדה לידי אברהם — נגאל משביו הפירודי, קם והתעלה, 'קימה ממש הוה ליה'.

ואותה בחינה של חברון, היא בחינתה של תורה. "חברון — דא אורייתא, מאן דאשתדל בה איקרי חבר" (זוהר שלח). התורה, נשמת העולם ותכניתו הרוחנית, הנתונה לישראל להתקשר על ידה עם בורא העולם ומקורו, היא המחברת עליונים ותחתונים, דרכה מתעלה החומר, מואר באור הרוח, והלומד — מתאחד עם נשמת ההייה, "מאן דאשתדל בה איקרי חבר". זוהי מהותה של חברון אשר "באמצעותה קשר ויחוד כל העולמות" (שער החצר סימן ש"פ) ⁶. "חברון — דא אורייתא".

ד. חיבור וחסד

וחברון מחברת ומאגדת, את כל נצח עם ישראל — מ'בראשית', מישראל — שקדמו לעולם, "ישראל נקראו ראשית, שנאמר (ירמיה ב) קדש ישראל לה', ראשית תבואתו". (ויקרא רבה לז).

וכך כותב הראי"ה קוק זצ"ל ב'חזון הגאולה' (= מאמר 'עיר האבות'): "המהות של חברון, היא התחזקות והתעוררות בכח של נצח ישראל. — הוכר של חברון ומערת

6 "שער החצר" ספר על מעלת ארץ הקודש לר' דוד בן שמעון מראשי עדת המערבים בירושלים, נדפס בדפוס ניסן ב"ק ירושלים תרכ"ב.

המכפלה מקשר אותנו עם אדם הראשון. זאת אומרת, שהלאומיות שלנו קשורה בקשר נצחי ואמין בראשית הבריאה, ושרשיה תלויים בחברון.

וכחנו בהווה — נובע מעמק קישורנו בעבר, בעומק שרשינו — 'מעשה אבות סימן לבנים', 'ישראל — כסלע שמחובר עד התהום' (ילקוט שמעוני פרשת בלק).

האבות, שוכני מערת המכפלה — עדיין הם עמנו, חשים ומשפיעים: 'נשמתא דזכאן, עוברות לפני האבות במערה, כדי שיתעוררו, ויראו זרעם שהשאירו, וישמחו לפני הקב"ה' (זוהר ויחי). האבות — הם 'שוכני עפר', עליהם נאמר הפסוק "יחי מתיך, נבלתי יקומון, הקיצו ורננו שכני עפר, כי טל אורות טלך" (ישעיהו כו). "שכני עפר — שהם ישנים ולא מתים, ומי הם — ישיני חברון" (זוהר תרומה קנא). "וכשצריך העולם רחמים, והחיים שרויים בצער, הצדיקים שבכל הדורות מתפללים עליהם, והולכים ומודיעים לישיני חברון, והם מתעוררים ועולים 'לגן עדן הארץ' וגוורין גזירה, והקב"ה עביד רעותא דלהון וחס על עלמא" (זוהר אחרי מות דף ע).

כך מחוברים הם ישיני חברון לכל הדורות, ועל ידם מחובר כל ישראל ויונק ממקור העדן האלקי: "תלת זמנין ביומא עאל רוחא חדא במערתא דכפלתא, ונשיב בקברי אבהתא, ומתרפאין כל עצמותיהם, ועומדים — והוא רוחא מושך טל מלעילא, מרישא דמלכא — ואז מתעוררים האבות, הם ונשיהם, ומבקשים רחמים על בניהם" (זוהר ויחי).

"נחלי עדן עליון זורמים ושוטפים דרך נשמתם, וכל הברכות אצורות בה, חיות ונחת, שלום ורעות, דשן ורעננות לכל העולם כולו, לכל המעשים ולכל הבריות" (מוסר הקדש קיז).

ומהרב משה לוינגר שליט"א למדנו: ההתחברות בחברון — אינה חיצונית, תועלתית — אין לה טרשים בארץ ישראל יותר מחברון, שהיו קוברים בה מתים" (כתובות דף קיב). ההתחברות היא מהותית, עצמית, פנימית, של גילוי הצד הפנימי של חברון ואדמת ארץ ישראל — בתוך הטרשים, וגילוי הצד הפנימי של ישראל — אפילו ריקנים שבהם, טב מלגאו וביש מלבר, ודרך המתים — מתקשרים החיים לאדמה.

ואותו חיבור של חברון — הוא חיבור של חסד, של אחווה, של חברות. "וישלחו מעמק חברון — הלך להשלים אותה העצה העמוקה שנתן הקב"ה בינו ובין חבר הנאה שהיה קבור בחברון" (בראשית רבה פד). ואותו 'חבר' — הוא אברהם. אברהם, שמידתו וכולו חסד, 'נתן אמת ליעקב חסד לאברהם' (מיכה ז), שרץ לקראת המלאכים — שחשבים לערבים המשתחוים לאבק רגליהם (בבא מציעא דף פו); שיוצא למלחמה למען לוט בן אחיו — למרות שאמר 'אי אפשי לא באברהם ולא באלקינו' (בראשית רבה מא); שנאבק למען אנשי סדום הרעים וחטאים לה' מאוד' (בראשית יט) — הוא קנה את מערת שדה המכפלה, המחברת ומאחדת בחסד עליון "לאברהם אתגליא — דייליה הוח" (זהר חיי שרה); "זרע אברהם אותבי" (ישעיה מא). ועל ידי החסד, הכנסת האורחים — התגלתה המערה לאברהם. (ראה לקמן, פרק "קרית ארבע").

והמערה, "דא אורייתא" — כולה רצופה מעשי חסד: "דרש ר' שמלאך, תורה —

תחילתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים. תחילתה גמילות חסדים דכתיב: ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור. וילבישם' (בראשית ג), וסופה גמילות חסדים, דכתיב (דברים לד): 'ויקבר אותו בגי' (סוטה דף יד). 'ויקבר אותו בגי' — זהו 'חסד של אמת' (בראשית רבה צו) — קבורת המת היא החסד האמיתי, השלם. והמערה נקנתה, נדבר לנדבר, ע"י קבורת האבות והאמהות — ע"י מעשי חסד. לגמול חסד עם אברהם — מתאחדים ומתחברים יצחק וישמעאל 'שבא מקדקדו של מדבר לגמול חסד לאביו' (בראשית רבה סד). ולקבורת יצחק — חוזר עשו ומתחבר עם יעקב ויקברו אותו עשו ויעקב בניו' (בראשית לה). יעקב, שעל ידו נשלמה המערה — מצווה את יוסף: 'ועשית עמדי חסד ואמת, ושכבתי עם אבותי וגשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם' (בראשית מז).

כך היא המערה, וכך היא חברון, מהותה של חיבור ושל חסד, ומשפיעה חיבור וחסד לכל הדורות. חברון ניתנה — כנחלת כל העם — לכלב, שבא עד חברון להתפלל להינצל מעצת מרגלים, שהפרידו בין עם לארצו. מחברון שלח דוד לאנשי יבש גלעד: 'ועתה יעש ה' עמכם חסד ואמת, וגם אנכי אעשה עמכם הטובה הזאת' (שמואל ב ב). לחברון באו כל שבטי ישראל אל דוד לאמר לו 'עצמך ובשרך אנחנו' (שם). החסד העליון שגמל ה' עם אדם הראשון וקברו — ממשיך בחסד אברהם, ומתגלה לאורך כל הדורות, בחברון:

"חברון — לשון חבור ואחזה, שהדרים בעיה"ק חברון צריכים להיות באהבה ואחזה ושלום ורעות... ע"כ כל מחלוקת אינה מתארכת בתוך עיה"ק חברון" (שער החצר סימן ש"פ).

ה. קרית-ארבע

"קרית ארבע — שנקברו בה ארבעה צדיקים, אבות העולם: אדם הראשון, אברהם, יצחק ויעקב, ושנקברו בה ארבע אמהות — חוה, שרה רבקה ולאה" (בראשית רבה דף נח).

נטמן הזוג הראשון במערה, ש'כפולה בזוגות' (ערובין דף נג). ממתינה היא להשלמת 'קרית-ארבע', ורבים מבקשים להיקבר שם, מרגישים בהארת גן עדן ובריחו, ואינם יכולים. "מלאכי השרת היו שומרים המקום, ורואים אש דולקת שם, ולא יכלו לכנס" (זוהר חדש רות).

ובהשתלשלות הדורות, מאדם עד אברהם — נשכח המקום, ככה האור. השדה — שדה טרשים, והמערה חשוכה. וכך עבר המקום מיד ליד, חשוך ודחוי, ממתין לאדם הגדול בענקים, אברהם, שיבוא ויגלה את אורו, ויגאלהו משביו. "קרית-ארבע — שיצא משם אברהם אבינו, שנאמר בו 'מי העיר ממזרח צדק', שהוא כאור שנברא ביום הרביעי" (מדרש הגדול). ומכוון הדבר, סוף מעשה במחשבה תחילה: "ולא אתגלי לעפרון כלום, ולא הוה חמי אלא חשוכא. ואי עפרון היה חמי במערתא מה דהוה חמי בה אברהם — לא יזבין לה לעלמא" (זוהר חיי שרה).

"ויאהל אברם, ויבא וישב באלני ממרא אשר בחברון, ויבן שם מזבח לה"

(בראשית יג). אברהם מתקרב למערה, עדיין אינו יודע את מעלות המקום, ובהרגשתו הטמירה קובע את משכנו בחברון, סמוך למערה.

"אברהם כרת ברית עם עמי הארץ. כשנגלו אליו המלאכים, היה סבור שהן אורחי עם הארץ, רץ לקראתם, ורצה לעשות להם סעודה גדולה. רץ להביא בן בקר, וברח לפניו בן הבקר ונכנס למערת המכפלה, ונכנס אחריו שם. ומצא שם אדם וחיה שוכבים על המיטות וישנים, וגרות דולקים עליהם, וריח טוב עליהם כריח ניתח. לפיכך חמד את מערת המכפלה לאחוזת קבר" (פרקי דרבי אליעזר לו).

כך מתגלה המערה לאברהם. לאברהם — גדלקים האורות, נודף ריח הניתח. "אתפתח ליה חד פתחא דעדן תמן. ובכל יום, כשהתפלל, היה יוצא לאותו השדה, שהיה מעלה ריחות עליונים, וראה אור בוהק מתוך המערה. ולכן חפץ בה, ותשוקתו היתה באותו מקום תמיד" (זוהר חיי שרה).

רק לאברהם התגלתה המערה. לעפרון אין חלק בה, ולא ראה בה אלא חושך. "לאברהם אתגליא, ולא לעפרון. לאברהם אתגליא — דיליה הוה. ועפרון — לא הוה אתגליא ליה; דלא היה ליה חולקא ביה. לא אתגלי לעפרון כלום, ולא היה חמי אלא חשוכא. וכולא היה מאוס עליה דעפרון, דלא ידע מה הוא" (שם).

וכך רומז המקום לאברהם, מנצנץ באורותיו ומעלה ריחו: "גאל לך אתה את גאולתי" (רות ד). אך המקום עודנו נסתר, ויש להסתירו — כדי שימכרו עפרון בבוא זמנו. ולכן ממתין אברהם, נכסף למערה ומתפלל בשדה. וכשמתה שרה, "השתא דאצטריך ליה, אמר — הא שעתא למתבע ליה" (שם).

"ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם למקנה — רבי אבא אמר, ודאי קימה ממש, שקם והתעלה לפני אברהם. עד עכשיו, לא נראה שם כלום. ועכשיו, מה שהיה טמיר, קם והתעלה, ואז קם הכל כמשפטו" (שם). נגאל השדה והמערה אשר בו, הגיע לבעליו האמיתי, התעלה לפני אברהם וזרעו.

נקברה שרה במערה, ונקבר גם אברהם. "ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה, זקן ושבוע, ויאסף אל עמיו. ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו אל מערת המכפלה, אל שדה עפרון בן צחר החתי אשר על פני ממרא. השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת, שמה קבר אברהם ושרה אשתו" (בראשית כה).

נטמן הזוג השני, אבות האומה.

"ויצחק בא מבא באר לחי ראי, והוא יושב בארץ הנגב, ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב" (בראשית כד). "וכי לא הוה ליה ביתא או מקום אחר להתפלל? אלא אותה השדה היתה, אשר קנה אברהם סמוך למערה, ובשעתא דהוה יצחק עאל לגביה, ראה שכינתא עליה, וסליק ריחין עלאין קדישין. לכן היה מתפלל שם, וקבעו לתפילתו" (זוהר שמות דף לט).

יצחק ידע את המקום, ראה שכינתא עליה, והריח ריח עלאין קדישין, וקבע בו את מקום תפילתו — בגלוי ולא בהסתר.

יצחק עבר נדודים רבים, אך, אחרי כל נדודי יצחק, לבאר לחי ראי, לגרר, ולבאר שבע — ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית ארבע היא חברון, אשר גר שם אברהם

ויצחק". חברון מצויינת כמקום אשר גר שם אברהם ויצחק, מקומם הקבוע והטבעי, סמוך לאותו שדה ואותה המערה, וכפירוש הרד"ק לבראשית, על הפסוק "ויצחק בא מבא באר לחי ראי" — "לא שהיה יושב שם, כי בחברון היה יושב עם אביו, והוא ארץ הנגב".

מיתת רבקה איננה נזכרת במפורש בכתובים. היא נרמזת במיתת דבורה, מינקת רבקה, עליה התבשר יעקב כשחזר מגלותו בחרון. "ויבא יעקב לווה בארץ כנען היא בית אל... ויבן שם מזבח... ותמת דבורה, מינקת רבקה, ותקבר מתחת לבית אל תחת האלון, ויקרא שמו אלון בכות" (בראשית לה). ואומר המדרש (בראשית רבה פא) — "עד שהוא משמר אבלה של דבורה, בא ליה בשורתא שמתה אמיו". ומבאר הרמב"ן (שם) את טעם המדרש: "כי אין בכי ואגקה על המינקת הוקנה, אבל יעקב בכה והתאבל על אמו הצדקת אשר אהבתהו, ושלחה אותו שם, ולא זכתה לראות בשובו". ובמדרש הנחומא (כי תצא ד) מבואר מדוע לא נכתבה מיתתה במפורש: "אברהם מת, יצחק יושב בבית ועיניו כהות, יעקב הלך לו לפדן ארם, יצא עשו הרשע לפניה — יקללו אותה הבריות. מה עשו? — הוציאו מטתה בלילה, ולפי שהוציאו מטתה בלילה — לא פרשו הכתובים מיתתה אלא מן הצד, שנאמר — ויקרא שמו אלון בכות' — שתי בכיות".

בשורת מיתת אמו בחברון הגיעה ליעקב לבית אל. לא נזכרה מיתתה, ולא נזכרה קבורתה. אך בצוואת יעקב ליוסף — נאמר במפורש: "שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו, שמה קברו את יצחק — ואת רבקה אשתו" (בראשית מט). ומשם נלמד גם על מקום קבורתו של יצחק, שלא נזכר במקומו, אם כי דבר הלמד מעניינו הוא:

"ויבא יעקב אל יצחק אביו, ממרא קרית הארבע היא חברון, אשר גר שם אברהם ויצחק, ויהיו ימי יצחק מאת שנה ושמונים שנה, ויגוע יצחק וימת ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים, ויקברו אותו עשו ויעקב בניו" (בראשית לה). יצחק ורבקה, הווג השלישי — נטמנו גם הם במערה.

רחל לא זכתה להיקבר בחברון. היא נקברה בדרך אפרתה, היא בית לחם, ונימת התנצלות נשמעת בקולו של יעקב, כשאומר ליוסף — "ואני בבאי מפדן, מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך, בעוד כברת ארץ לבוא אפרתה, ואקברה שם בדרך אפרתה, היא בית לחם" (בראשית מח). ומפרש רש"י (שם) על פי המדרש: "ואל תאמר שעכבו עלי גשמים מלהוליכה ולקברה בחברון, ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ, וידעתי שיש בלבך עלי, אבל דע לך — שעל פי הדבור קברתיה שם, שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבזוראדן, ויהיו עוברים דרך שם, ויצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים, שנאמר 'קול ברמה נשמע... רחל מבכה על בניה, והקב"ה משיבה. — יש שכר לפעולתך, נאם ה', ושבו בנים לגבולם".

רק על פי הדבור אפשר היה שלא לקבור את רחל בחברון, כדי שתבקש רחמים על בניה כשיצאו לגלות. אך לאה, ממנה עיקר מניינו ובניינו של עם ישראל — נקברה באותה מערה: "ושמה קברתי את לאה" (בראשית מט).

והמערה מצפה ליעקב, אחרון האבות, ואז יושלם המקום, קרית-ארבע. ויעקב בנכר, בארץ מצרים — זוכר את המקום, נכסף אליו, ולו גם יובא שמה, אחרי מותו, ומשביע את יוסף: "שים נא ירך תחת ירכי, ועשית עמדי חסד ואמת — אל נא תקברני במצרים. ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים, וקברתני בקבורתם" (בראשית מז).

וצוואת יעקב האחרונה, לכל האחים — גם היא על מערת המכפלה: "ויצו אותם ויאמר אליהם: אני נאסף אל עמי, קברו אותי אל אבותי, אל המערה אשר בשדה עפרון החתי, במערה אשר בשדה המכפלה, אשר על פני ממרא בארץ כנען אשר קנה אברהם את השדה מאת עפרון החתי לאחוזת קבר. שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו, שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו, ושמה קברתי את לאה. מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת" (בראשית מט).

"ויעשו בניו לו כן כאשר צומו. וישאו אותו בניו ארצה כנען, ויקברו אותו במערת שדה המכפלה, אשר קנה אברהם את השדה לאחוזת קבר מאת עפרון החתי על פני ממרא" (בראשית מט).

יעקב השלים את המערה, את 'קרית-ארבע': "כשנכנס יעקב למערה, כל ריחות דגנתא דעדן נמצאו במערה, והמערה העלתה אור, ונר אחד דולק — כיוון שנכנס יעקב למערה, חזר הנר למקומו. אז נשלמה המערה בכל מה שצרכיך, ועד ימי עולם, לא קבלה מערתא בר-נש אחרא ולא תקבל" (זוהר ויחי).

נשלמה המערה, ועד ימי עולם לא תקבל אדם לקבורה, אך מקומה ומהותה — פתח גן עדן — מתמיד ומשפיע.

ו. חברון וירושלים

במניין שלושת המקומות שאין אומות העולם יכולים להונות את ישראל ולומר גזולים הן בידכם (בראשית רבה עט) בזכרת חברון ראשונה, לאחריה — שכם וירושלים. והסדר אינו מקרי, אלא כך הוא סדר הקניינים, והקדושות — תלויות ונובעות זו מזו. חברון חייבת להיקנות ראשונה, ולמענה — נשבע אברהם שלא תיקנה ירושלים, אלא ברצונם של היבוסים שגרו בה; ויתר על ירושלים — כדי לקנות את חברון.

וכך נאמר בפרקי רבי אליעזר (פרק לו): "אמר לבני יבוס לקנות מהם את מערת המכפלה במכר טוב ובוזה ובשטר עולם לאחוזת קבר — ולא קבלו האנשים. התחיל כורע ומשתחוה אליהם, שנאמר וישתחו אברהם לפני עם הארץ" (בראשית כג). אמרו לו: אנו יודעים שהקב"ה עתיד לתן לזרעך את כל הארצות האל. כרת עמנו שבועה, שאין בני ישראל יורשים את עיר יבוס אלא ברצונם של בני יבוס, ואחר כך קנה את מערת המכפלה במכר זהה ובכתב עולם לאחוזת עולם."

ואמנם, אותה שבועה מעכבת את כיבוש ירושלים על ידי דוד. ועל ידי אותו מדרש יובן פסוק תמוה בשמואל ב (ה, ו): "וילך המלך ואגשיו ירושלים אל עיר היבوسی יושב הארץ, ויאמר לדוד לאמר: לא תבא הנה כי אם הסירך העורים והפסחים, לאמר — לא יבוא דוד הנה". ודוד אמנם ממתין עד הסירו העורים והפסחים:

"ויאמר דוד ביום ההוא: כל מכה יבوسی, ויגע בצינור, ואת העורים ואת הפסחים שנואי נפש דוד". וכך ממשיך המדרש: "וכשמלך דוד, ורצה להכנס בעיר — לא הניחו אותו, שנאמר — ויאמר לדוד לא תבוא הנה, והלא היו ישראל כחול הים? — אלא מכה ברית שבועת אברהם, ראה דוד וחזר לאחרינו. אמרו לו — אין אתה יכול להכנס בעיר היבوسی עד שתסיר כל הגילולים הללו שכתוב עליהם אות ברית שבועת אברהם. אמר דוד לאנשיו — כל מי שיעלה בראשונה, ויסיר את הגלולים הללו שכתוב עליהם אות ברית שבועת אברהם — יהיה לראש. עלה בראשונה יואב בן צרויה — והיה לראש. ואחר כך קנה את עיר היבوسی לישראל בכתב עולם לאחוזת עולם".

מעבר דוד מחברון לירושלים אינו מעבר פשוט — הוא מרמז על שלב במלכות דוד, שבו קודמת חברון, ואחריה — ירושלים. ויש להתגבר על אותה שבועה, אות ברית שבועת אברהם — ואז יכול דוד להיכנס לעיר דוד.

מדוע קודמת חברון לירושלים? מהו משמעות הקדימה?

נאמר בזהר (פרשת לך לך דף עט, ב): "כתוב: 'וישאל דוד בה' לאמר: האעלה באחת מערי יהודה? ויאמר ה' — עלה. ויאמר: אנה אעלה? ויאמר חברונה' (שמואל ב. ב). וכי כיוון דמית שאול, ומלכותא אתחזי לדוד, אמאי לא קביל מלכותא מיד על כל ישראל (בירושלים)? — אלא כלא רוא דחכמתא איהו. בגין דודד לית ליה לקבלה מלכותא, אלא עד דיתחבר באבהו, דאינון בחברון. וכדון דהוא יקבל מלכותא, ועל דא יתיב תמן שבע שבין, בגין דיקבל מלכותא כדקא יאות, וכלא ברוא דחכמתא, ובגין דיתקן מלכותיה".

חברון היא היסוד. דוד חייב להתחבר עם האבות, עם אדם הראשון, שקבורים בחברון, על ידם ובהם להתקשר ליסוד ה'בלימי', הבראשיתי, שבו נעוץ עם ישראל. להתקשר — על ידי ישראל — עם החכמה העליונה שקדמה לעולם, ישראל קדמו לעולם' (ויקרא רבה לז). התקשרות זו, עם נצחיותו של עם ישראל — מתחילתו, היא תנאי ליסוד המשכת מלכות נצחית על ישראל, והנצח זו ירושלים, וההוד זה בית המקדש' (ברכות דף סא). לא ייתכן מלכות והנהגת ישראל לאורך הדורות ותהפוכותיהם, ללא הבנה ויניקה משרשי העם, המחוברים באינסוף, בורא העולם.

ולכן קניין חברון קודם לירושלים. חברון היא היסוד, ההתחברות עם העולם שמעבר לעולם, ועם הבורא שקדם לעולם, הוא יניקת ה'ע'דן מקדם' — קבלת הקדושה, ה'חיבור הרוחני בגשמי' — קליטת הגשמתיות והרוח העליונה. זהו הבסיס, וזהי ההתחלה, ומתוכה צומח ועולה בניין עם ישראל, וקניין כל ארץ ישראל, ויסוד מלכות ישראל. בקניין חברון כבר נרמז ומסתתר קניין ירושלים וכל ארץ ישראל: "מערת המכפלה — תא חזי: ירושלים וכל ארעא דישראל אתכפל תחתה", הכל כולל

7 כך היא הגריסא בדפוס הזהר הקדום והמקובל ביותר — דפוס מגטובה ש"ח, וכן בעוד מהדורות: דפוס קושטא תצ"ו — שהוגה מזהר הרב חיים ויטאל ז"ל; 'מקדש מלך' על

ונובע מאותו שורש קדמון. "גם חברון גרמה לישיבת כל ארץ ישראל, לפי שע"י שכלב בא לחברון ניצול מעצת מרגלים וע"י נמצא זכות וקיום והעמדה לישראל להכנס לא"י". (שער החצר סימן ש"פ).

וכך, כל יום, בטרם תחילת עבודת בית המקדש בירושלים — מזכירים את חברון, את האבות הטמונים בה:

"אמר להם הממונה: צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה, אם הגיע — הרואה אומר: 'ברקאי'. מתתיא בן שמואל אומר: האיר פני כל המזרה עד שבחברון? והוא אומר 'הן', ובתלמוד ירושלמי שם: "ולמה 'עד שהוא בחברון', והוא אומר 'הן'? — כדי להזכיר זכות אבות". (משנה יומא ג).

חברון והאבות, הם יסוד לירושלים, הבסיס המגיע עד התהום, ועליו נדבכי עליה בקודש. הקדושות בגויות ונובעות זו מזו, ומשלימות זו את זו בבניין שלם, של ארץ ואומה.

ז. מלכות חברון

מלכות ישראל מתחלת בחברון — ולא בכדי. כך הם דברי הרמח"ל (דרך ה' חלק ד' ד, ב): "אמנם אמתת מציאותו יתברך הוא דבר בלתי נתלה בזולתו כלל, ובלתי מתיחס לזולתו, כי הנה הוא מצוי מוכרח ושלם מצד עצמו, ואין לו שום יחוס עם אחר כלל, לא למעלה ממנו לא למטה ממנו... ואולם, עוד רצה בטובו וחסדו, להשפיל כביכול בענותו את רוב כבודו, ולהיות מתיחס אל גבראיו, ורוצה להיות להם בדרגת מלך אל עם, שיחשב להם לראש ולמנהיג, ולהתכבד, כמלך שמתכבד בעמו, וכענין שנאמר "ברוב עם הדרת מלך". (משלי יד).

הנה כי כן "מלכות" הוא התקשרות והתחברות, של העליון — אל יראיו. המהות האלקית היא קיימת ומוחלטת, נצחית ואינסופית, ללא קשר ויחוס עם גבראים. "מלך" — מתיחס לנשלטים, מתחבר אליהם, עליהם הוא מולך בהם מתכבד. חברון — היא אותו חבור, מחברת בין מלכו של עולם — הרוחני העליון, מעבירה את ה"עדן" אל הגבראים.

זהו — אמסטרדם תקי"; דפוס ליורנו תקנ"א — עם הגהות החיד"א; ודפוס סלאוויטא תקנ"ט — עם הגהות האר"י והרמ"ק. במהדורות אחרות ובכתבי יד הגירסא היא: "ירושלים — כל ארעא דישראל אתכפל תחתה" ומשמעות הקטע, כשם שי"ירושלים של מעלה" משפיעה ומחיייה ל"ירושלים של מטה" ולכל ארץ ישראל, כך גם המערה הכפולה, משפיעה מעליונים לתחתונים, והמובן דומה. ונראה שעל גירסאות אלו הסתמך הרא"ה קוק זצ"ל בתשובה שכתב בעניין מחלוקת בחלוקת כספי ה'כוללים' בין חברון וירושלים (אגרות רא"ה ח"א עמ' לד): "כי דווקא ירושלים כוללת כל א"י ולא עיר אחרת, א"כ בכלל ירושלים נכללת ג"כ קדושת חברון, ולא להיפך, כ"ד זוה"ק: "ת"ח, ירושלים — כל ארעא דישראל אתכפל תחתה וכו'. א"כ למדנו, דעיקר הקדושה והמעלה תלוי דוקא בירושלים, ופשוט דמצוות בנינה קודם וגדול משאר ערי הקודש". אך אמנם, בין כך ובין כך, אחת היא משמעות דברי זהר הקדוש בדבר ה"מכפלה" — הכפולה למעלה ולמטה ומאחדת עליונים ותחתונים, "תרי אינון וכולא חד". וכו'.

מלכות ישראל היא המשך והשתלשלות ממלכות ה', להמשיך מלכות ה' על ישראל ועל העולם כולו. ולכן מ"חברון" היא מתיסדת, מתחברת עם האבות ויונקת מהעדן האלקי, ממנה בוקעת מלכות הנצח — עד למלך המשיח, הנובע גם הוא ממקור ישראל שבחברון: "זוכר חסדי אבות — ומביא גואל לבני בניהם", וכדברי שער החצר (סימן שפ) "תחילת גלוי אליהו להיות מבשר בחברון לאבותינו הקדושים".

קישור ישראל בשרשיו העליונים, דרך האבות, דרך חברון, היא מהותה של גאולה, אורו של משיח, שקדם לעולם, ונזכה כולנו במהרה לאורו.

אורותיה של חברון רבים הם ועמוקים ומובן שמאמר זה אינו מקיף את הכל ואינו חודר את הכל. ניסינו רק להעלות מעט ולהביא את עקרי הדברים.